

PRILOZI

Željko Kaluđerović
Filozofski fakultet, Novi Sad

ARCHE NAUKE I NAUKA ARCHEA
(Džon Barnet, *Rana grčka filozofija*, Zav. za udžb. i nas. sred., Beograd, 2004)

Odajući priznanje Hermanu Dilsu (Hermann Diels) za njegov rad, a povodom zlatnog doktorskog jubileja, Ulrich fon Vilamovic-Melendorf (Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff) rekao je u Pruskoj akademiji nauka, između ostalog, i da je on "sve što je preostalo od presokratovske filozofije objedinio u onom delu bez kojeg odsada neće moći ... niti jedan filozof."¹

Knjiga Džona Barneta (John Burnet) *Rana grčka filozofija* predstavlja delo tzv. sekundarne literature, za koju bez straha od preterivanja, takođe, možemo reći, da je u svojoj biblioteci treba imati svaki istraživač i zaljubljenik u presokratsku misao. Pozivajući se na bitne autore svoga doba, citirajući gde god je to potrebno izvornu literaturu, pokazujući zavidnu akribičnost kao i jasnoću izričaja tako svojstvenu anglosaksoncima, Barnet je zadao standarde pisanja pregleda odgovarajućih epoha u istoriji filozofije ispod kojih ne možemo ići. Uostalom, *Rana grčka filozofija*, smatraju mnogi interpretatori, i dan-danas predstavlja jedan od najboljih prikaza presokratske misli ikada objavljenih.

Tačno 112 godina nakon prvog izdanja, i potonjih prevoda na mnoge svetske jezike, ovo delo se pojavilo i na našem jeziku. Spis je, inače, objavio Zavod za udžbenike i nastavna sredstva; ima 438 strana, a prevodilac je Branimir Gligorić.

---

¹ Citat je naveden prema Krancovom (W. Kranz) predgovoru za 5. izdanje Dilsove knjige *Fragmenti presokratovaca* (*Die Fragmente der Vorsokratiker*).

Osim uvodnih napomena, sadržaj *Rane grčke filozofije* čini i 10 poglavlja, kao i dodatak o značenju grčke reči *φύσις*, te indeks imena i pojmova.

Osnovna namera Barneta je da pokaže da se na obali Male Azije, u Joniji, po prvi put pojavljuje ono što je kasnije nazvano naukom, koju on, u skladu sa vlastitom intencijom, opisuje kao "mišljenje o svetu na grčki način." I ne samo to, autor promptno naglašava da je sasvim pogrešno tražiti poreklo jonske nauke u mitološkim idejama bilo koje vrste.² Sasvim u modernom duhu, Barnet govori o sekularnom karakteru najranije jonske filozofije.

Ovaj učeni profesor iz Edinburga, zatim, na str. 24-28, visoko vrednujući autohtonost grčkog duha, negira prisutne tendencije osporavanja originalnosti i samozasnivanja filozofije kao discipline u Helena. Konkretno, on demistifikuje uobičajene pokušaje da se koren i poreklo kulture metodskog mišljenja o *physisu* pronađe u Egiptu, kod Feničana ili kod Indijaca. Čak i tamo gde je evidentno da Grci trpe određene uticaje, smatra Barnet, kao npr. u matematici i astronomiji, oni pokazuju da nisu skloni da nešto primaju na način, manje ili više, pasivnog prihvatanja. Izvesno je, po njemu, da jonska mudrost ne izvire iz prostog kontakta sa tuđom ili sopstvenom prošlošću, već da ona u najmanju ruku jeste rezultat kvalitativne prerade nasleđenog materijala.

---

² Suprotnu tendenciju brani Kornford. (F.M. Cornford, *From Religion to Philosophy*, New York 1957.)

Insistirajući na naučnom karakteru filozofije od samih njenih početaka, Barnet ponekad ume da zaoštri svoje teze do teško prihvatljivih granica. On će, tako, emfatično braniti stav da su Grci svoju nauku utemeljili na eksperimentu, a u prvom poglavlju knjige eksplicitno ustvrditi da je Tales, osim što je bio osnivač miletske škole, bio i prvi čovek nauke.³ Istovremeno, kada je reč o Talesu, on će dati jednu široko rasprostranjenu sistematizaciju sačuvanih Aristotelovih svedočanstava o Milećaninu, koju su potom baštiniili mnogi drugi istoričari filozofije, poput Kirka (G.S. Kirk), Ravena (J.E. Raven), Barnsa (J. Barnes), a kod nas tu sistematizaciju je preuzeo B. Pavlović u svojoj knjizi *Presokratska misao*.⁴ Reč je o svođenju Stagiraninovih iskaza na sledeća tri: 1. Zemlja pluta na vodi; 2. Voda je materijalni uzrok svega, i 3. Sve je puno bogova. Magnet je živ, jer ima moć da pokreće gvožđe.

Da Barnet ne beži od teškoća koje se pojavljuju prilikom prevoda i tumačenja pojedinih fragmenata presokratovaca, vidljivo je već kod Anaksimandra. Aporiju iz, kako ga zovu, prvog fragmenta u istoriji grčke filozofije (DK12A9), o tome da li je Anaksimandar upotrebljavao reč *ἀρχή* ili reč *ἀπειρον*, on rešava sledećom izjavom: "rasprostranjena tvrdnja po kojoj je on (Anaksimandar, prim. Ž. K.) uveo termin *ἀρχή* može se, izgleda, pripisati nerazumevanju."⁵ Da bi odmah zatim i zaključio: "Videli smo da je Aristotel, koristeći taj termin kada je raspravljao o Talesu, mislio na ono što se nazivalo "materijalnim uzrokom" i teško je

poverovati da je to ovde značilo bilo šta drugo."⁷

Suprotno mišljenju nekih savremenih filozofa koji, verovatno pod Černisovim (H. Cherniss) i Hajdegerovim (M. Heidegger) uticajem, nastoje da proglase Anaksimandra ne samo za jednog od najvećih presokratskih mislilaca, nego i prvim i, svakako, najznačajnijim miletskim filozofom, Anaksimen je kao poslednji "fisičar" iz velike trojke, bio u očima svojih savremenika, ali i kasnije, mnogo uticajna ličnost nego što je to bio Anaksimandar. Štaviše, Barnet kaže, zaključujući prvo poglavlje, da Anaksimen predstavlja vrhunac one linije mišljenja koja je počela sa Talesom, kao i da je njegova filozofija počela da predstavlja miletsko učenje kao celinu.⁸

U poglavlju pod nazivom "Nauka i religija", Barnet, osim što govori o "Delskoj religiji" i "Orfizmu", daje i zanimljivo viđenje odnosa religije i filozofije u tzv. Velikoj Grčkoj. Slede, potom, beleške o Pitagori, gde se u delu o seobi duša (42. glava) precizno distingviraju grčki pojmovi *παλιγγενεσία* i *μετεμψύχωσις*. Barnet, u stvari, pojašnjava da se neprecizniji izraz *μετεμψύχωσις* javlja tek kod kasnijih pisaca. Izraz je neprecizniji, jer sugerise da je u pitanju verovanje koje govori o preegzistenciji ili samostalnoj egzistenciji duša, dok kod reči *παλιγγενεσία* ("ponovno rađanje") to nije slučaj. Izvorno pitagorejstvo, naime, predmneva da se duša, u obliku života, seli iz tela u telo. Naravno, telo mora da umre da bi duša izašla iz njega i na neki misteriozan način produžila svoju egzistenciju u novom organizmu. Verovalo se, dakle, da smrt nekog čoveka označava u isti mah rađanje nekog drugog živog bića, da, konačno, duša nigde i nikada ne postoji sama za sebe van tela. Ovo poglavlje autor zatvara napisom o

³ Dž. Barnet, *Rana grčka filozofija*, Zav. za udžb. i nas. sred., Beograd 2004, str. 54.

⁴ B. Pavlović, *Presokratska misao*, ΠΑΑΤΩ, Beograd 1997, str. 53.

⁵ O ovoj i danas živoj problematici su pisali, između ostalih, Hegel (G.W.F. Hegel), Jeger (W. Jaeger), Gatri (W.K.C. Guthrie), Mek Diarmid (J.B. McDiarmid), Hajdel (W. Heidel), Kan (C.H. Kahn) i dr.

⁶ Dž. Barnet, *Rana grčka filozofija*, Zav. za udžb. i nas. sred., Beograd 2004, str. 71.

⁷ isto, str. 72.

⁸ isto, str. 100.

Ksenofanu. Svoje ne baš osobito visoko mišljenje o lutajućem pesniku iz Kolofona, Barnet, nakon navođenja 38 njegovih fragmenata po Dilsovoj numeraciji, ovako obrazlaže: "Većina tih fragmenata nije uopšte filozofska, a oni koji tako izgledaju lako se mogu objasniti na drugi način."⁹

Treće poglavlje rezervisano je za Heraklita. I ovde, kako sam kaže, mimo većine pisaca koji pripisuju Efežaninu učenje o periodičnom požaru ili o *ἐπιήρωσις*, Barnet zastupa drugačije stanovište. Njegovo protivljenje je na sledeći način argumentovano: 1. Najpre, ovakvo učenje nije u skladu sa glavnom idejom Heraklitovog sistema (onom o jedinstvu suprotnosti), i 2. Takva interpretacija (o *ekpyrosisu*) negira samu poentu Platonovog pravljenja razlike između Heraklita i Empedokla, koja je, po Barnetu, baš u tome što je Heraklit rekao da je Jedno uvek mnoštvo i mnoštvo uvek Jedno, a Empedokle da je sve mnoštvo i Jedno naizmenično.¹⁰

U četvrtom poglavlju, pišući o velikom elejskom misliocu, Barnet beleži da je Parmenid bio prvi filozof koji je svoj sistem izložio u stihovima. Dakako, ova tvrdnja ima smisla tek kada pročitamo da "Ksenofan nije bio ništa više filozof nego što je to bio Epiharm."¹¹ Barnet u 89. glavi ovog poglavlja iznosi problematičnu tezu o Parmenidu kao "ocu materijalizma", koju nije do kraja odbranio ni u predgovoru trećem izdanju svoje knjige, koji postoji i u našem prevodu. Presokratovci, pa tako i Parmenid, da kratko repliciramo Barnetu, još uvek misle u kategorijama koje su izvan opreke materijalizam-idealizam, koja je kasnijeg porekla i ne može se primeniti na njih.

Peto poglavlje posvećeno je Empedoklu. Ovde Barnet iznosi poznatu konstataciju da su svi vodeći mislioci na-

kon Parmenida bili pluralisti, dodajući još da je Empedoklova namera bila da posreduje između elejskog učenja i čulnog opažanja.¹² Barneta je zanimalo i kako je sicilijanski filozof apsolvirao svoje učenje o elementima. Njegov odgovor je sličan Rajnhartovom (K. Reinhardt); do četiri "korena" svih stvari - vatre, vode, zemlje i vazduha - došlo se, najverovatnije, tako što je svaka od tradicionalnih suprotnosti-vruće, vlažno, hladno i suvo –pretvorena u stvar, koja je stvarna u punom parmenidovskom smislu reči.¹³

Anaksagora, o kome je reč u šestom poglavlju, u neku ruku nastavlja posao koji je započeo Empedokle. Evo kako Barnet precizno navodi u čemu je, ipak, razlika između njih dvojice: "Empedokle je mislio da, ako dovoljan broj puta podelimo različite stvari od kojih je sastavljen svet, posebno delove tela kao što su meso, kosti i tome slično, dolazimo do četiri "korena" ili elementa koji su, u skladu s tim, osnovna stvarnost. Anaksagora je smatrao da, ma koliko puta da delimo bilo koju od tih stvari - a one su beskonačno deljive - nikada nećemo doći do tako malog dela koji ne sadrži delove svih suprotnosti."¹⁴

U sedmom poglavlju obrađuje se tzv. mlade pitagorejstvo, sa posebnim osvrtom na Filolaja, kao i na Platonove i Aristotele opservacije o pitagorejcima uopšte. Tako nam 150. glava ove knjige prenosi "revolucionarnu" pitagorejsku teoriju po kojoj Zemlja više nije u središtu sveta; njeno mesto u ovom konceptu zauzela je centralna vatra. Autor nam na str. 351. i 352. sugeriše da je verovatno sa ovim stavom započeo razvoj mišljenja koji je

¹² isto, str.270.

¹³ Gomperz (T. Gomperz) npr. tvrdi da se doktrina o četiri elementa pojavljuje ne samo kod Grka, nego i u verovanju drugih naroda, poput Indijaca i Persijanaca. Namera mu je bila da time pokaže da je ovo učenje ništa drugo do jedan univerzalni, opštečovečanski pogled na svet, a ne nekakva osobenost Empedokla ili nekog drugog. T.Gomperz, *Griechische Denker I*, Leipzig 1911, s.443.

¹⁴ Dž. Barnet, *Rana grčka filozofija*, Zav. za udžb. i nas. sred., Beograd 2004, str.312 i 313.

⁹ isto, str.150.

¹⁰ Dž. Barnet, *Rana grčka filozofija*, Zav. za udžb. i nas. sred., Beograd 2004, str.193.

¹¹ isto, str.208.

Aristarhu sa Samosa omogućio da postavi heliocentričnu hipotezu. Barnet citira čak i Kopernikovu rečenicu iz pisma papi Pavlu III u kojoj se kaže da ga je na razmišljanje o pokretljivosti Zemlje inspirisalo ono što je čitao o pitagorejcima.

Osmo poglavlje razmatra učenja Zenona i Melisa. Obrazloženje zašto se tek na ovom mestu obrađuju tzv. mladi Elejci, Barnet daje u uvodu koji je naslovljen kao "Odnos prema prethodnicima". Na tom mestu on kaže da je kasniji oblik pitagorejskog sistema bio zasnovan na Empedoklovoj teoriji, i da je baš taj preovlađujući pluralizam Zenon kritikovao sa elejskog stanovišta, jer su njegovi argumenti bili prevashodno upereni protiv pitagorejaca.

Interesantno je da u devetom poglavlju Barnet posmatra Leukipa, tek ovlaš pominjući Demokrita. Izostanak ozbiljnog izučavanja Demokrita u ovako koncipiranoj knjizi, Barnet obrazlaže u jednoj fusnoti u uvodu svoje knjige. Njegova teza je da Demokrit dolazi tek posle Protagore, kao i da on mora da se suoči sa problemima saznanja i običaja znatno ozbiljnije nego što su to učinili njegovi prethodnici.¹⁵

Poslednje 10. poglavlje ove knjige naslovljeno je sa "Eklekticizam i reakcija". U njemu Barnet govori o jednom od periodičnih "kolapsa nauke", koji obeležavaju kraj jedne epohe u njenoj istoriji i istovremeno najavljuju početak nove, čiji su vesnici bili sofisti i, naročito, Sokrat. Ovaj period karakteriše obnova aktivnosti starih škola kao i formiranje novih, koje su eklektički povezale drevna shvatanja sa Leukipovim stanovištima. Autori takve provenijencije koji se navode u ovom po-

glavlju su Hipon sa Samosa, Diogen iz Apolonije i Arhelaj iz Atine.

Džon Barnet je u svojoj knjizi *Rana grčka filozofija*, zaključimo, pomenuo sve relevantne mislioce posvećujući im pažnju primerenu njihovoj filozofskoj "težini", te je ne pretendujući na otkrivanje "večnih istina" o presokratovcima, načinio koherentno delo koje je instruktivno, i koje značajno olakšava orijentaciju i snalaženje u ovom, pomalo, tajnovitom i intrigantnom periodu rađanja grčke nauke i filozofije

---

¹⁵ Dž. Barnet, *Rana grčka filozofija*, Zav. za udžb. i nas. sred., Beograd 2004, str.9. Opširnije analiziranje Demokritovih stavova Barnet je preduzeo u svojoj knjizi *Greek Philosophy Thales to Plato*, London 1953, p.193-201. U ovom delu Barnet Demokrita pominje ne samo nakon sofista, što je već i nagovestio u *Ranoj grčkoj filozofiji*, nego i nakon Sokrata.